

GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÜNK NÖVEKEDÉSI ÉS EGYENSÚLYI FELTÉTELEIRŐL

Írta: TAPOLCSÁNYI LÁSZLÓ

Az általános közgazdasági érdeklődés középpontjában — a közgazdasági elméleti munka rendkívüli differenciáltsága, sokrétűsége ellenére is — egyre inkább a gazdasági folyamat növekedésméleti kérdései kerülnek.

A növekedési optimum és egyensúlyi feltételeinek vizsgálata nem új tendencia, jelentős elméletörténeti előzményekre épül, előtérbe kerülése pedig törvényszerű, tartós jelenség.

A *tőkés termelési viszonyok* talaján nyugvó termelési folyamat eredményes stabilizálása, gyors fejlődése zavartalanul bővülő értékesülési lehetőséget és az alapvető társadalmi-gazdasági tagozódás ideális folytonosságát jelenti. Így érthető, hogy a polgári közgazdaságtan kezdettől fogva nagy figyelmet szentel ennek a problémának. [1] A termelőerők fejlődése és erősödő konfliktusa a tőkés termelési viszonyokkal még inkább fokozzák ezt az érdeklődést, s a mai, az állammonopolizmus formáját öltő kapitalizmusban a neoklasszikus és modern növekedési elméletek, ökonometrikus modellek sokaságával találkozunk. [2]

Ez feltétlen szükséglete az általános válság talaján fejlődő tőkés gazdaságnak.

A világgazdaság már nem egységes, a dinamikusabb szocialista társadalom gyorsabb ütemben, eredményesebben fejlődik. [3]

A II. világháború utáni újratermelési ciklus sajátosságai, rendhagyó jellege, az állammonopolizmus által elért nem lebecsülhető eredmények még ma is komoly illúziókat táplálnak a válságmentes tőkés gazdaság és fejlődési lehetőségeinek korlátlanosságával kapcsolatban.

Ugyanakkor — különösen a ciklusra ideiglenesen ható tényezők hatásának végleges megszűnése, s a közeljövőben várható növekedési perspektíva viszonylag negatív értelmű előjelei alapján — a tőkés gazdaságpolitikának fokozódó nehézségekkel kell szembenéznie. [4] S hogy ezt — ha részleges eredményekkel és ellentmondásosan is — megtehesse, még aktívabban, közvetlenebbül, már korántsem ideiglenes jelleggel kell a termelő folyamatot ellenőriznie, befolyásolnia. Ehhez megfelelő elméleti alapokra van szüksége, melyek segítségével fejlesztési modellek szerkeszthetők, gazdasági és politikai eszközök kombinálhatók, növekedési tartalékok mozgósíthatók.

Az egyenlőtlen fejlődés törvényének modern specifikumai a gyorsabban fejlődő tőkés országok (Nyugat-Európa, Japán) és más fejlett országok (pl. Egyesült Államok, Anglia, Kanada) között nemcsak politikai, hanem gazdasági, integratív nehézségeket is felszínre hoznak, főleg növekedési kapcsolódások, nemzeti érdekek figyelembevétele, konkurenciaviszonyok stb. szempontjából.

Mindezek mellett nem kevésbé fontos igény ma a burzsoázia részéről a marxista közgazdaságtannal szembeni — apologetikus szándékú, osztályérdekeknek meg-

felelő fejlődési lehetőségek felvázolása, lehetőleg társadalmi jellegtől mentes tényezők pl. technokratív elemek kombinációjaként. [5]

A tőkés gazdasági rendszer mai helyzete, említett problémái a közgazdasági elméleti tevékenység jellegét, irányát is szükségszerűen megváltoztatták.

Míg korábban az elmélet tisztán csak egyensúlyi, stabilizációs kérdéseket tárgyalt, azaz a közgazdaságtanra a mikroszemlélet volt jellemző, jelenleg a legnagyobb figyelem a közvetlen növekedéseméleti vonatkozások felé irányul.

A tőkés gazdaság viszonylag nyugalmas, harmonikus fejlődési szakaszának lezárultával a polgári eszmény már objektíve nem lehet a statikus állapotú, ún. egyensúlygazdaság, hanem egyre inkább a dinamikusan stabil modell.

Kiemelt jelentőséget kap a társadalmi szintű gazdaságkutatás, s a közgazdasági kutatás új súlypontja: a növekedési lehetőségek tudatos biztosítása, kimunkálása. [6] Kétségesse válik: a gazdaság egyensúlyi helyzete önmagában idealizálható-e. Bebizonyosodik, hogy az egyensúlyi állapot megbomlása egyáltalán nem átmeneti, hanem egyrészt a fejlődés belső szükségszerűségeként permanens jelenség, másrészt a tőkés gazdaság belső, társadalmi feszültségének objektív következménye.

A polgári közgazdaságtan elméleti tételeinek — olykor dogmáinak — átértékelése, modernizálása természetszerűleg krízissel, elméleti válsággal járt. E válság igazi gyökere azonban abban rejlik, hogy az új, mai, az eddigieknél lényegesen egzaktabb elméletek valójában éppenúgy nincsenek kapcsolatban a tőkés gazdasági folyamat alapvető, termelési viszonyaival, mint a korábbiak. Ez egyben perspektivikus eredménytelenségük, korlátozottságuk alapja is.

A *szocialista gazdaságban* különösen progresszív tartalmat kap a gazdaságfejlesztési kérdések elemzése, kutatása.

Annak ellenére, hogy a termelési viszonyok oldaláról az ezzel kapcsolatos lehetőségek szinte korlátlanok, a szocializmus elméleti gazdaságtudománya hosszú ideig nem tudott minden tekintetben megfelelni a vele szemben támasztott igényeknek, s ennek következményei a mindenkori gazdaságpolitikában is mutatkoztak. Súlyosbította ezt a helyzetet az is, hogy a politikai vezetés valójában hosszú ideig nem is tartott igényt gazdaságelméleti segítségre, az alapvető gazdasági összefüggések, törvényszerűségek ismeretére, gyakorlati hasznosítására.

Mindent alárendeltünk a politika elsődlegességének, s nagyon sok — indokolatlan — áldozatot hoztunk a szinte ortodox, az új változó körülmények között már dogma-jellegű elméleti tételek fenntartásáért, gyakorlati érvényesülésük során. Nem elemeztük eléggé ennek az egyoldalúságnak, merevségnek az okait, gyökereit, a hozzájuk fűződő érdekeket, a szubjektívizmus indító rugóit.

Ha a nehézségek gyökereit kutatjuk, azt tapasztaljuk, hogy rendkívül összetettek, jórészt objektív, s így jelentkezésük természetes, de ugyanakkor más jellegű problémákat is találunk.

Megítélésem szerint túlzottan gyorsan, olykor felszínesen próbáltuk feloldani a termelőerők valóságos foka és magasrendű termelési viszonyaink, célkitűzéseink közötti konfliktust. (Ilyen értelmű gazdasági irracionálizmus többé-kevésbé valamennyi szocialista országban megtalálható volt — elsősorban a tervekészítésnél. Ez nem volt helyes politikai szempontból sem, hiszen a társadalmi köztudatban ennek nyomán jelentkező negatív hatásokkal már előre számolhattunk.) A gazdasági gyakorlat viszonylag rövid idő alatt bebizonyította azt is, hogy a szocializmus termelési viszonyaiból fakadó előnyök semmi esetre sem realizálódnak még részben sem automatikusan.

Gazdaságelméleti vonatkozásban meglehetősen lassan szorultak háttérbe a dogmatikus, szimplifikatív tendenciák, s nem is mindig az elméleti viták eredménye-

ként, hanem a gyakorlatban kétségtelen cáfolatként jelentkező tények, nehézségek és valóságos feloldási igényük révén. Elméleti vitákban utólag döntöttünk el olyan kérdéseket, melyek már hosszabb ideje társadalmi gyakorlatot jelentettek, s természetesen viselnünk kellett az utólagosságból fakadó következményeket. Így azután fontos elméleti kérdésekben nem tudtunk a gazdaságvezetés számára megfelelő intenciókat biztosítani. Különösen szembetűnő volt ez az ártermelés körüli viták esetében és pénzelméleti, pénzügyi viszonylatban.

Hosszú ideig nem ismertük és elemeztük megfelelő szinten a burzsoá közgazdaságtan koncepcióit, elméleti és gyakorlati eredményeit alábecsültük, és nem éltünk felhasználhatóságukkal. A gazdasági növekedés problémáinak, feltételei komplex tanulmányozásának szükségességét egy kissé elsősorban a fejlődő országokra vonatkoztattuk, holott a gazdasági fejlettség magasabb régiói ilyen téren még kvalifikáltabb követelményeket támasztanak. Nem voltunk tisztában a növekedés-elméleti és gazdaságegyensúlyi kérdések valóságos, konkrét tartalmával, alapvető összefüggéseivel. Fontos elméleti kérdéseket máig sem tisztáztunk, másokat pedig csak későn. [7.]

A szocialista közgazdaságtudomány belső fejlődése mellett külső, társadalmi, gyakorlati feltételek, szükségletek is hozzájárultak az elméleti munka magasabb színvonalának kialakulásához, s ezzel egyidejűleg tulajdonítottunk egyre inkább valóban megfelelő jelentőséget a klasszikus közgazdasági problémáknak, például egyensúlyelméleti kérdéseknek. Fel kellett figyelnünk arra, hogy erőfeszítéseink nem mindig realizálódtak megfelelően, hogy maguk a termelési viszonyok is — konkrét megjelenési formájukat tekintve — állandó módosításokat feltételeznek — méghozzá az objektív társadalmi-gazdasági körülmények által meghatározottan. Elemeznünk kellett azt a tendenciát, hogy nem tudtuk megfelelően kihasználni a nemzetközi munkamegosztásból adódó lehetőségeket, hogy az általános gazdaságfejlesztési ütem lelassult, és így jelentősen csökkent a szocialista és a tőkés világgazdaság közötti fejlődési ütemkülönbség. (Az 1960—66 közötti időszakban pl. az évi fejlődési ütemkülönbség a szocialista országok javára a nemzeti jövedelem létrehozásában már csak 1%, az ipari termelésben pedig 1,8%, holott ez utóbbi különbség például 1950—1966-os évek közötti viszonylatban még 5,9%-os volt!) [8]

Ezt a jelenséget már nem lehetett csupán konjunkturális tényezőkkel magyarázni, meg kellett vizsgálni azt, hogy mennyiben objektív a gazdasági fejlettség magasabb színvonalából, a tőkés gazdaság konjunkturális helyzetéből adódóan, s mennyiben nem, kihasználtuk-e mindig és megfelelően társadalmi-gazdasági erőforrásainkat, vagy sem. Hogy mennyire nem, ezt világosan alátámasztja az, hogy az elért nagyon jelentős eredmények ellenére is a legtöbb szocialista országban bizonyos feszültségek jelentkeztek az életszínvonal kérdésében, és sok nehezen változtatható aránytalanság alakult ki az egyes nemzeti gazdaságokban, másrészt az is, hogy ugyanakkor a tőkés országok — a kétségtelen történelmi perspektíva ellenére is — még jelentős erőtartályokat tudtak mozgásba hozni. A gazdaságfejlődés gyakorlata, a jelentkező nehézségek és jelzések, a belőlük automatikusan származtatható feladatok a közgazdasági elméleti munka fejlődésének komoly serkentő erejét jelentették. Ma már nagymértékben előrehaladott az a folyamat, melynek során az elméleti és az áttételes gazdaságtudományok számításba vehetők korunk tudományainak, tudományos-technikai ágazatainak azon csoportjainál, amelyek a termelő folyamatot megelőzve, segítve, az általános társadalmi fejlődés felbecsülhetetlen értékű hajtóerői.

A szocialista országokban már hosszabb ideje tapasztalható ez a tendencia, s a gazdasági folyamat dinamikus fejlődésével kapcsolatos tanulmányok rendkívül

sokrétűek, differenciáltak. [9] Az elméletek, elemzések bonyolultsága, bizonyos fokú ellentmondások létezése, a vitatkozás szelleme nem a szóban forgó kérdések körüli válság jelei, hanem a termékeny előrehaladásé. Minden gazdasági kérdésben, de jelentőségénél fogva különösen a gazdaságfejlesztési koncepciók esetében fontos az is, hogy ez az elméleti előrehaladás minél gyorsabban és fokozott eredményességgel jelentkezzen a konkrét, sajátos feltételekre épülő gazdaságpolitikában. Ehhez már korábban megfelelő körülményeket teremtett a lezajló teljes politikai és gazdasági konszolidáció.

Az 1960-as évek elejétől számítható az az időszak, amikor a szocialista elméleti közgazdasági munkában az eddigi egyoldalú, mennyiségi, csak a növekedés kérdéseire irányuló koncentrációt már egyre hatékonyabban és egészségesebben egészíti ki az általános gazdasági fejlődés egyensúlyi mozzanatainak reális értékelése és aktív vizsgálata. Ennek kapcsán a mindenfajta elméleti megalapozottságot nélkülöző, a mutatós termelési és forgalmi indexekre — még szándékosan vállalt egyensúlyhiány árán is — törekvő, az általános gazdasági fejlődés alapvető összefüggéseit elhanyagoló, szubjektívizáló gazdaságvezetés már csupán gazdaságtörténeti anyaggá válik, utóhatásai azonban gazdasági folyamatunk fejlődésének még nagyon sokáig kísérő jelenségei lesznek.

Hazánkban az eddig vázolt összefüggések, tendenciák — ha sajátosan is — szintén jelentkeztek. Jelenleg már túl vagyunk az elméleti kérdések úgynevezett alapvitáin, s számtalan relációban felmértük gazdaságfejlődésünk produktumait, feladatainkat, s az ehhez rendelkezésre álló eszközöket. Hogy ez milyen hatékony volt, itt elegendő talán hivatkozni gazdaságpolitikánk elmélyültebb közgazdasági alapjaira, következetesebb realitására, s természetesen a reform előkészítő munkálataira.

Ennek a viszonylagosan kedvező állapotnak a kialakítása nem volt könnyű feladat sem az elméleti munkában, sem pedig a gazdasági gyakorlatban.

Az objektív törvények (pl. értéktörvény) tudatos tagadása, a valóságos elméleti összefüggések ismeretének hiánya, a munkának — a gyakorlattól függetlenül történő — közvetlenül társadalmi jelleggel való mindenkori felruházása, formális bizonyítások, elfogadhatatlan módszerek, megközelítési módozatok stb. jelentették a fejlődés akadályát.

A gazdasági gyakorlatot bénította a gazdaságirányítási rendszer merevsége, az olykor irreális, de mégis követelménnyé való tervezés, ill. tervek, félelem az életképesség, a társadalmi hasznosság bizonyítási igényétől, az elmélet és a tényleges gazdasági folyamat közötti szakadék.

Sajátosan nehezítette helyzetünket az is, hogy az 1956-os események következtében komoly stabilizációs feladatok megoldása vált szükségessé, mind politikai mind gazdasági tekintetben, s bár ez elő is segítette, de ugyanakkor gátolta is a szükséges változtatásokat.

Úgy vélem — döntő fordulat volt az elméleti munkában — s ha sok áttétellel is magában a gazdasági folyamatban — a áruviszonyokkal kapcsolatos objektív követelmények szocializmusbeli legalizálása. (Ha jól meggondoljuk a reformvita az ár és érték kategóriákkal kapcsolatos problémákból bontakozott ki.)

Azt is látnunk kell azonban, hogy a közgazdasági elméletben az általam már korábban említett dogmatikus tendenciák, indokolatlan leegyszerűsítések, értéktelen megközelítési módok, torz eszközöket is felvonultató vitakörülmények, ha maradványként és egyre szűkebb területen is, olykor talán nem is tudatosan — még léteznek. Az ellenük folytatott harc, szívós korrigációs munka, a valóban korszerű, tudományos alapok biztosítására irányuló törekvés nélkülözhetetlen. [10]

Nem közömbös ennek a harcnak a következetessége, mely véleményem szerint tulajdonképpen a gazdasági mechanizmus reformjának töretlen megvalósításával is egyértelmű.

„Az én kifogásom az, hogy az új és régi gazdasági mechanizmus ellentétességét nem hangsúlyozzuk eléggé... Úgy állítjuk be a dolgokat, hogy volt egy bizonyos fejlődés, amely lényegében helyes volt, de mi most kijavítjuk, és a jó helyébe egy jobb, nem pedig a rossz helyébe egy jó kerül.” — véli ebben a kérdésben Lukács György. [11]

Ha nem is fogadhatjuk el ezt a megfogalmazást a részéről, mégis el kell gondolkoznunk azon, hogy csak a határozott, következetes kritika és önkritika, valamint ezek eredményének jelentkezése az elméleti és gyakorlati munkában biztosíthatja a társadalmi-gazdasági fejlődés által támasztott egyre nehezebb követelményeknek való megfelelés hatékony lehetőségeit.

Nem kell szembefordulnunk eddigi munkánkkal, alábecsülnünk értékeit — ezt a reformmunkálatok folytonossága is bizonyítja, de ugyanekkor az elért fejlődésre, eredményekre való —, egyébként jogos és indokolt hivatkozás nem jelentheti nem kívánt tendenciák, magatartás, esetleg érdekek visszaszorulásának lassabb ütemét. A követelmények az elméleti és gyakorlati gazdaságfejlesztő tevékenységgel szemben hazánkban szükségszerűen igen magasak. Egyrészt azért, mert soha még gazdasági tervező, elemző, irányítási munka még ilyen széles, általános társadalmi nyilvánosság és érdeklődés előtt nem folyt, másrészt azért, mert sajátos gazdasági adottságaink és az ezzel kapcsolatos szűköségi tényezők számtalan nehézséget szolgáltatnak, harmadrészt azért, mert eddigi gazdasági fejlődésünk komoly tanulságok levonását teszi lehetővé és egyben szükségessé.

Szocialista fejlődésünk során kiemelkedő gazdasági eredményeket vehetünk számba. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem az 1938. évi 112 dollár helyett ma már 500—550 dollár körül mozog, s ez nem kevesebbet jelent, mint felzárkózást a gazdasági fejlettségnek az európai átlagot megközelítő színvonalához. [12]

A szocialista iparosítás kezdete óta nemzeti jövedelmünk több mint két és félszeresére nőtt, iparunk termelése megsokszorozódott, struktúrája korszerűbb, műszaki szintje magasabb lett, termelési alapjaink nagymértékben gyarapodtak, új alapokon fejlődött mezőgazdaságunk, s külkereskedelmi forgalmunk bővülése is meghaladta a világkereskedelmi indexet.

A gazdasági folyamat optimális fejlődéséről mégsem beszélhetünk — lehetőségeink viszonylagos kihasználatlansága miatt. Elsősorban ebből adódóan jellemző volt *gazdasági fejlődésünk ütemének az elvárhatónál kisebb mértéke, sőt lassulása*. A fejlődés intenzitásának csökkenése pontosan és szemléltetően mérhető a gazdasági fejlődést legáltalánosabban kifejező mutató, a nemzeti jövedelem alakulásával.

A nemzeti jövedelem évi átlagos növekedési üteme:

- 1950—1966-os évek között 5,8%,
- 1958—1966-os évek között 5,6%,
- 1961—1966-os évek között 4,8%. [13]

A kevésbé intenzív fejlődés következményeként nem lehetünk elégedettek az 1 főre jutó nemzeti jövedelem színvonalával sem, különösen akkor, ha tekintetbe vesszük foglalkoztatottsági szintünknek a nemzetközi átlagot meghaladó mivoltát. *Gazdasági növekedésünket állandó egyensúlyi zavarok kísérték*, melyek egy részét csak átmenetileg tudtuk megszüntetni, illetve feloldani ideiglenes, valójában megoldást nem jelentő, gazdaságpolitikai eszközökkel, (mesterséges árarányok, vámtételek stb.).

A gazdasági növekedés dinamizmusának alacsonyabb szintje csak részben magyarázható a fejlettség magasabb fokával és az előtérbe kerülő minőségi tényezők jellegének következményeként. Ez a változás egyben jelzése annak, hogy a *gazdaság-fejlődés emeltyűi már nem működnek megfelelően*, s feltétlenül korrekciókra, kiegészítésre szorulnak. Eddigi gazdasági fejlődésünk elsődleges ösztönzője a foglalkoztatottsági szint nagymértékű emelkedése volt, míg a termelékenység emelkedése a kívánatosnál kisebb mértékben töltötte be ezt a szerepet. A két alapvető növekedési tényező számára a beruházási tevékenység volt hivatva a szükséges feltételeket biztosítani.

A fejlődés alapvető mozzanatát az erőforrások maximális növelésére való törekvés jellemezte, s ez a törekvés valójában nem társult optimális hasznosítási, hatékonysági igényrel. Beruházási gyakorlatunk kifejezetten extenzívként értékelhető, az aktív keresők létszámának nagymértékű növekedése nem jelentett egyben a termelés valószínű igényeivel arányos színvonalú foglalkoztatást, az élő és holt munkával való takarékoság nem tudott megfelelő mértékben hozzájárulni a társadalmi termék gyarapodásához.

Tekintsük át kissé részletesebben a gazdasági növekedéssel közvetlenül kapcsolatos legalapvetőbb összefüggések, tényezők alakulását:

Beruházáspolitikai:

Beruházáspolitikai elképzeléseinket sok tekintetben nem tudtuk megvalósítani a gyakorlatban. Elméletileg tisztázott ugyan, hogy a népgazdaság fejlődési ütemét tartósan a beruházási tevékenység *színvonala* szabja meg, már csak azért is, mert a foglalkoztatottság és termelékenység növeléséhez ez a gazdasági tevékenység biztosítja a termelés gépi, tárgyi feltételeit, technikai felszereltségét. Viszonylagos tőkeszegénységünk, nagy beruházási igényünk miatt beruházások útján biztosítható termelésnövelési lehetőségeink korlátozottak. Gazdasági szükségszerűség ezért az, hogy egységnyi álló-alap létrehozása minél kevesebb élő és holt munka ráfordítás-sal történjék, valamint az is, hogy a már létező és üzemelő alapok minimális felhasználásával termeljünk egységnyi produktív értéket.

Ezek a beruházáspolitikai evidenciák már hosszabb ideje szerves részét képezték gazdaságpolitikánknak, mégis a termésfejlés mennyiségi elemei domináltak, s — éppen ezért is — a beruházások nem hozták az igényelt és lehetséges növekedést. A gazdasági fejlődésünk kezdeti időszakában jelentkező igények sajátos jellege ezt — véleményem szerint — csak részben indokolja, viszont annál inkább következik eddigi gazdaságirányítási rendszerünk fogyatékoságaiból a gazdasági, jogi szankcionálás nagyfokú hiányából.

A felszabadulás után az ún. munkahelytermelő beruházások elsődlegessége a munkanélküliség veszélye és a hiánygazdálkodás körülményei miatt érthető és feltétlenül szükséges volt. Az viszont annál kevésbé, hogy a későbbiek során a kényszerhelyzet megszűnése után miért folytattuk ezt a politikát, miért fogtuk fel az ilyen jellegű beruházási tevékenységet általánosnak, mindig érvényesülő követelménynek. A magas felhalmozási ráta egyoldalú, mechanikus túlértékelése, s az ezzel kapcsolatos tétel, mely szerint a gazdasági fejlődés gyorsasága elsősorban a beruházási hányadtól függ, a meglehetősen szubjektív gazdaságpolitika igazolására szolgáló, valójában alaptalan elméleti teória volt. Hogy mennyire alaptalan, lényegében ezt bizonyítja hosszú ideje a fejlett tőkés országok gazdasági gyakorlata és megítélésem szerint a szocialista országok esetében a várható produktum viszonylagos hiánya is. Ezen

túl, az indokolatlan mértékű termelési eszköz igény megnehezítette a társadalmi fogyasztási igények reális figyelembe vételét.

Ha csak a mennyiségi eredményeket, a beruházási volumen változását vizsgáljuk, egyértelműen kedvező képet kapunk. 1950 óta közel 700 milliárd forintot fordítottunk (összehasonlítható árakon számolva) beruházásokra, s ennek döntő hányada az anyagi termeléssel volt kapcsolatos. A népgazdasági állóeszköz állomány már meghaladja az ezer milliárd értéket, a produktív alapok értéke pedig megközelítette a 600 milliárd forintot. [14] Ezzel párhuzamosan átalakult gazdasági életünk szerkezete, ipari struktúránk, nagyüzemi alapokat kapott a mezőgazdaság. Nem sikerült ugyan több évtizedes elmaradásunkat műszaki színvonal tekintetében felszámolnunk, de lényegesen közelebb kerültünk a fejlettebb országokhoz a korszerűséget, a termelés technikáját tekintve. (Ellentmondás van tehát népgazdaságunk viszonylagosan megfelelő szerkezete és műszaki színvonala között.)

Az állóeszközök nagyarányú bővülése korántsem volt kielégítő hatású a gazdasági fejlődésre. Ez elsősorban a következőkben nyilvánult meg:

1. A nemzeti jövedelem kisebb mértékben növekedett, mint az állóeszközök értéke. (1960 és 1966 között például a termelőeszközök 43%-os gyarapodása a nemzeti jövedelem csupán 32%-os növekedését eredményezte.) [15] Ez az alacsony állóeszközök hatékonyság következménye. Az állóeszközök nem megfelelő kihasználását jelezte az is, hogy a munka technikai felszereltsége gyorsabban növekedett, mint a munka termelékenysége. Az állóeszközök kihasználás csökkenése pedig lassította a beruházási eszközök visszatérülését.

Munkatermelékenységünk színvonala a gazdaságilag fejlettebb országokhoz viszonyítva alacsony, ezért az állóeszközök előállításához szükséges munkát tartalmazó folyamat. Ennek a jelentékeny munkamennyiségnek egy része a társadalom számára az állóeszközök nem megfelelő kihasználtsága következtében elvész. (Az ipari géppark tényleges teljesítőképessége csak részben, lehetséges termelési ideje pedig csak 40—45%-osan kihasználta. A mezőgazdaságban üzemeltetési tapasztalatok, személyi és tárgyi feltételek hiánya is gátolja az eszközkihasználást.) A termelési eszközök gyors mennyiségi növelésénél azt is látnunk kell, hogy ez bizonyos fokig kényszerűség is volt a számunkra, mert az eszközökkel történő korábbi hanyag és érdektelen gazdálkodást ilyen módon kellett túlfinanszírozni.

2. A hatékonysági követelményekkel kapcsolatos negatív jelenségek feszítettségre kényszerítették a beruházási politikánkat. Ez az irrealitás újabb nehézségeket okozott:

a) Nem volt egyensúly a beruházási javak piacán, s hatványozottan éreztük építőipari technológiánk viszonylagos elmaradottságát. (Emiatt jelenleg — ha átmeneti jelleggel is — kénytelenek vagyunk igen erősen korlátozni, visszafogni az említett javak keresletét — elsősorban pénzügyi eszközökkel.)

b) Minden évben több beruházást kezdtünk el, mint amennyit az előző esztendőben átadtunk. Így a túl sok egyszerre induló beruházás erőforrásainkat dekoncentrálta, megnövelte a befejezetlen beruházási állományt, illetve az ezzel járó termelés-csökkenő kapacitást, és természetesen a beruházási költségeket.

c) Annak ellenére, hogy a gazdasági növekedés elősegítésének alapvető lehetősége a beruházási munka oldaláról a meglévő erőforrások hatékonyabbá tétele, jobb kihasználása, nálunk a hatalmas, új beruházási volumenek nem biztosítottak elegendő anyagi erőt a már meglévő állomány modernizálására, felújítására, nem tettek lehetővé intenzív gépcserét, s így gépállományunk élettartama magas. Ezt a helyzetet csak nehezítette a beruházások funkcionális szempontból vett torz megoszlása az építési beruházások javára. (1950 és 1967 között például az építési jellegű beruházás-

sok aránya átlagosan 57%, a gépi jellegű beruházásoké pedig csak 35%. Az aktív elem aránya 1966-ban viszont már a 42%-ot is elérte, bár ez jelentős devizális megterheléssel járt együtt a gépimport nagy aránya miatt. [16]

3. A beruházási munka nem megfelelő előkészítése, népgazdasági szempontból vett költségtúllépés, hosszú megvalósítási idő, tervezettnél kisebb valóságos kapacitás, az évi beruházási tételek ingadozása (pl. a labilis külkereskedelmi mérleg miatt) stb. jellemezte még beruházási tevékenységünket.

A legutóbbi időszak öröndetes sajátja a *beruházási fegyelem szilárdulása*. Megítélésem szerint az eszközköztési járulék, a nagyon is minimált szintű előírt hatékonysági ráta nem hozta meg a kívánt eredményt, de nagyon valószínű, hogy az új finanszírozási, nyereségközpontú rendszer ezen a téren jótékony hatású lesz. Ugyancsak pozitív az eddigieknél következetesebb preferálási törekvés a beruházási irány tekintetében. Különösen figyelmet érdemel a dinamikus, kiemelt népgazdasági ágazatok fokozott fejlesztése (bauxitbányászat, építőanyagipar, kőolaj és földgázprogram, villamosenergiahálózat bővítése, vegyipari fejlesztés stb.) és végre — a konvertábilis valutahelyzetet javító beruházások erős preferációja import megtakarítási és export növelési relációban — szigorú devizahozam követelménnyel kombinálva. A megalapozottabb állóeszközgazdálkodás alapvető feltételei közül megvalósuló-féiben van a reális állóeszköz-felértékelés, megbízhatóbb amortizációs kulcsok szerkesztése.

Foglalkoztatottság

Foglalkoztatottsági szintünk nemzetközi mércével mérve is magas. A munkaképes korú férfi lakosság közel 100%-a, a kereső képes nők 70%-a dolgozik. (Az aktív keresők száma több mint 4 millió 800 ezer fő.) [17]

A magas arány feltétlenül egészséges és szükséges gazdasági szimptoma. Alacsony, öröklött technikai színvonal, magas népsűrűség, nyersanyagszegénység, a termelőerők élőmunka lehetőségeinek racionális kihasználási igénye, sok munkaerőt foglalkoztató, de műszakilag nem kielégítő beruházások, a társadalmi viszonyok oldaláról teljes foglalkoztatottságra való törekvés, mind ebbe az irányba hatottak. Az aktív keresők száma 1949 óta több mint 810 ezer fővel gyarapodott. [18] Ez a hatalmas arányú növekedés alapvető forrása volt gazdasági fejlődésünknek. Húsz év átlagában valamennyi szocialista ország közül nálunk játszott legnagyobb szerepet a termelés növekedésében, meghaladva az 50%-os kvótát. A termelékenység-hatás felé való eltolódás csak az utóbbi évek jelensége.

Nem az a fő probléma, hogy mennyi munkaerőt foglalkoztatunk, hanem az, hogy ezt milyen színvonalon tesszük. A foglalkoztatottak számának növekedése nem párosult a gazdasági folyamatban való hatékony felhasználással, a nem kielégítő technikai fejlődés, rossz munkaszervezés, strukturális hiányosságok stb. miatt. Ennek következtében a gazdasági fejlődés jelentős tartalékai kihasználatlanul maradtak. (Az elemi folyamatok gépesítettségének alacsony foka az iparban egy-egy ágazatban a munkaerő 25—30%-át is járulékos tevékenységre — pl. anyagmozgatásra — kárhoztatja. Ipari termelésünk koncentrációja viszonylag magas, mégis termelékenység-problémáink vannak, fontos ergonómiai szempontokat hanyagolunk el.)

A foglalkoztatottság növekedése az élő munka hatékony lekötésének hiánya mellett más nehézségekkel is járt:

1. Az anyagi termelés szerkezete alapvetően megváltozott: [19]

A foglalkoztatottak megoszlása %-ban

	1949 év	1967 év
Ipar és építőipar	21	38
Mezőgazdaság	55	32
Egyéb ágazatok	24	30
Összesen:	100,00	100,00

Az iparban foglalkoztatottak száma megkétszereződött, míg a mezőgazdasági keresők közel 700 ezer fővel csökkent. [20] A mezőgazdasági keresők aránya nálunk még mindig magas, mert pl. ez az arány Hollandiában 9%, az NDK-ban 7%, Angliában 3,5%. A gyors elvándorlás mégis mezőgazdasági munkaerőhiányt okozott, mert ezt a sok munkaerőt elszívó ipar nem tudott olyan eredményesen élők munkát lekötöni, hogy megfelelő mennyiségű, minőségű, és olcsó géppel megoldhatta volna a mezőgazdasági munkaerőpótlást.

2. A makroökonomiai munkaerőegyensúly más parciális aránytalanságokat is tartalmazott. Minden erőfeszítésünk ellenére lényegében tovább növekedett a különbség az iparosodott és nem ipari jellegű területek között. Munkaerő és egyéb feltételek maradtak kihasználatlanul, nem kívánatos társadalmi és gazdasági viszonyok konzerválódtak, életszínvonalbeli különbségek találhatók területenként, s a permanens migráció 900 ezer főt érint. [21]

3. Az aktív keresők állományának felduzzadása nem volt egyenletes, az igényelt szakmai nomenklaturával összehangolt. A szükségesnél gyorsabban növekedett az adminisztratív és alkalmazotti létszám, s jelenleg is ellentmondás van a népgazdasági munkaerőigény tényleges struktúrája és a társadalmi munkaféleségek érték-sorrendje között. (A fizikai munkaerőszükséglet több mint négyszerese a szellemi munkának, a szülői és a pályaválasztó fiatalok elképzelései ezzel szemben megközelítőleg fordított tendenciájúak. Különösen aláértékelt a mezőgazdasági munka!)

4. A foglalkoztatott létszám növekedésének döntő részben a női munkaerő termelésbe lépése volt az alapja. Az aktív keresők 1949 óta bekövetkezett létszám-növekedésének 85%-át a női munkaerő adta, s a jelenlegi foglalkoztatottság-növekedés kétharmada a munkába álló nők révén adódik. [22] A termelés oldaláról ez feltétlen hátrányokkal is járt, tekintve a női munkaerő nagyarányú szakképzetlenségét. [23]

A foglalkoztatott nők szempontjából viszont az anyagi folyamatban vállalt terhek nem kompenzálódtak arányosan szociális, jóléti és egyéb feltételek javulása révén. A gazdasági mechanizmus reformja intenzív, kötetlenebb munkaerőmozgást tesz lehetővé. Munkaerőgazdálkodásunk feladatai ezzel megsokszorozódtak, mert munkaiügyi és közgazdasági eszközökkel ezt a folyamatot alá kell rendelni a népgazdaság élőmunka szükségletének. Az átcsoportosítások szükségszerűek is egyben, a technikai fejlődés, ágazati struktúraváltozás, munkaerő kihasználtsági és egyéb szempontok alapján. Figyelmet érdemlőek itt azok a közgazdasági számítások, melyeknek segítségével kimutatható, hogy a munkaerő-vándorlásból adódó veszteség népgazdasági szinten évi átlagban a 2,5 milliárd forintot is elérheti.

Munkaerő-gazdálkodásunknak talán legfontosabb kérdése, hogy az alapvető termelőegységek ne munkaerő elbocsátással, hanem még a jelenleginél is több munkaerő hatékony foglalkoztatásával próbáljanak maximális nyereségtömeghez jutni. Ez egyaránt hasznos a népgazdaság, a vállalat és a munkaerő számára. A munkaerő

utánpótlás terén pedig az átgondolt szakmunkásképzési koncepciók jelentik az élőmunkaigény későbbi minőségi megfelelését a termelési követelményeknek. Lényeges segítség itt a jelenlegi demográfiai hullám többletmunkaerő kínálata, finanszírozási téren pedig a közvetlen vállalati érdekeltség megteremtése.

Az élőmunkával való ellátottsággal kapcsolatos gondjaink közül az átlagosnál nagyobb figyelmet kíván a mezőgazdasági munkaerő problémája. A mezőgazdaságban ugyanis a munkaerőkínálat további csökkenésére lehet számítani, nagy a szakmunkáshiány, s a képzéssel rendelkező szakemberek egyharmad része végez csak közvetlen üzemi munkát, kétharmad része irányítói, oktatói munkakört tölt be! [24]

A társadalmi munka termelékenysége

A foglalkoztatottak létszáma továbbra is emelkedik majd, de lényegesen lassabb ütemben. Az ütemcsökkenés tendenciája már korábban is tapasztalható volt: [25]

Az ipari foglalkoztatottság növekedési üteme évi átlagában %	
1950—1966	4,1
1958—1966	2,7
1960—1966	2,2

Ez természetes, hiszen a munkaerőlétszám véges, másrészt a munkaképes korúak száma egyre nagyobb tétellel csökken a tanulólétszám növekedése miatt, s a munkaképes koron már túllévők aránya is egyre nő.

Az alacsony születési arányszámokat is figyelembe véve érthető meg, hogy a rendelkezésre álló munkaerőforrás jelenleg több mint 2%-kal alatta marad az 1949 évének. [26]

A gazdasági növekedést eddig jelentősen befolyásoló gyors foglalkoztatottságnövekedés termelésnövelő hatásának kiesését egyetlen módon lehetséges csak pótolni — a munka termelékenységének erőteljes emelésével.

Egy foglalkoztatottra jutó termelési értékmutatónk nemzetközi összehasonlításban alacsony, a fejlett tőkés országok és az NDK, Csehszlovákia, Szovjetunió termelékenységi színvonalát 50%-ban sem éri el. Az évi átlagos 4,5—5% körüli ipari termelékenység növekedés termelésnövelő hatása nem elegendő, még közepes gazdasági fejlettségünkkel sem arányos.

Termékeink a technikai fejlettség mai színvonalához mérten a szükségesnél lényegesen több emberi munkát tartalmaznak, s ezért:

1. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem viszonylagosan alacsony szintje, visszafogott növekedése nem megfelelő alap a reálbér, az életszínvonal növeléséhez.

2. Nem kielégítő ütemű a társadalmi költségek szintjének csökkenése sem.

3. Külkereskedelmi kapcsolatainkban olyan gazdasági szankciók viselését kell vállalnunk, amelyek csak részben ellensúlyozódnak és valójában nemzeti jövedelemcsökkentő hatásúak.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének, a racionális gazdálkodás szempontjainak érvényesítése feltétlenül megköveteli ezeknek a gazdasági fejlődést gátló tendenciáknak a felszámolását.

Évről-évre jelentkező gazdaságpolitikai célkitűzésünk, hogy a termelés növelése legalább 80%-os mértékben a termelékenységi mutató javulásának következménye legyen. Csak a legutóbbi időszak az, amelynek során ezt a gazdasági gyakorlatban valóban realizálni is tudtuk, s hogy ez tartós kísérő jelenség lesz-e, ma még nem eldölt kérdés.

Az emberi munka termelékenyebbé tételének lehetőségei és kihasználásuk nálunk is adottak, hosszabb időszakot és megfelelő gazdaságpolitikát feltételezve.

Alapvetően a termelés *technikai színvonalának* emelésére kell törekednünk megfelelő intenzív beruházási tevékenység és optimálisan változó termelési, foglalkoztatási struktúrával. Ezzel egyidejűleg egyre több ágazaton belüli termelékenységnövelő tartalékot (elsősorban munkaszervezés) kell feltárnunk és élő, ható növekedési tényezővé emelnünk.

Az emberi munka, a termelés személyi feltételeinek oldaláról a szilárduló munkafegyelem, helyes érdekeltség és elsősorban a *szakképzettség* szintjének állandó emelése, a szakismereti anyag korszerűsége, a termelő folyamatban való használhatósága a primátust jelentő tényezők.

Általánossá kell tennünk, és a gazdasági folyamat valamennyi szektorában és egységében a közvetlenül vállalati szintről fel kell emelnünk népgazdasági szintűre termelékenységi szemléletünket, a lokális jelleggel születő, de egyben társadalmi szükségleteket kielégítő munkákkal szembeni következetes *realizálhatósági*, hasznossági igény támasztásával.

A termelés beruházási, foglalkoztatottsági, termelékenységi mozzanatai, hatásuk a gazdasági növekedésre — a gazdasági fejlettség magasabb fokán különösen összefügg a tudományos-technikai haladással, a *tudományok* fejlődésével.

Hazánkban ugyan a tudományos kutató munkával kapcsolatos ráfordítások emelkedése meghaladta a nemzeti jövedelem növekedési ütemét, és jelenleg már az évi ráfordítás-összeg eléri a termelt új érték 1,5—1,6%-os szintjét, hatása azonban a produktív szektorra még nem eléggé gyors, túlzottan áttételes, s nem tudja megfelelően ellensúlyozni a kvantitatív jellegű növekedési tényezők korlátozottságát, más hatékonysági elemek alacsonyabb színvonalát. [27]

Gazdasági fejlődésünk lassulása összefügg *egyensúlyi zavaraink* jelentkezésével, állandó jellegével is. (A tartós népgazdasági egyensúly a dinamikus növekedés egyik alapvető kritériuma.) Az egyensúlyi problémák, melyek végigkísérték fejlődésünket, egyrészt gazdaságpolitikai eredetűek, másrészt feltételeinkhez kapcsolódóan jelentkeznek:

1. A társadalmi fogyasztás volumenében, összetételében igen gyorsan változott. Gyorsan növekedett a vásárlóerő, a kereslet pedig — érthetően — eltolódott a hasznosabb, korszerűbb cikkek felé. Ezt a keresletváltozást a termelés nem követte megfelelően.

Aránytalanság volt és van még jelenleg is a társadalmi szükségletek és az anyagi javak termelése között — nemcsak mennyiségileg, de strukturálisan, minőségi tekintetben is. (Helyettesíthetőség, árfekvés, minőség stb.) Nem követtük megfelelően a szükségleti struktúra változását, nem végeztük eléggé körültekintően a szükségletek rangsorolását effektivitásukkal arányosan, s hiányzott a kapacitások, keresztmetszetek rugalmas idomítása, ehhez az intenzíven változó skálához. Ez nem is történhetett meg, a merev tervutasításos, a termelési struktúrát irreális időigénnyel befolyásoló, változtató gazdaságirányítási és az eddigi érdekeltségi rendszer mellett és főleg azért, mert a termelés finanszírozása a szükséges szelektív (preferáló, illetve restriktív) rendszer helyett automatikus tervmeghitelezési alapon történt, lényegében formális bankellenőrzés mellett.

A kereslet kínálattal szembeni túlsúlya származtatható — a már említetteken túl — abból is, hogy az igényelnél kevesebb gondot fordítottunk a vásárlóerő közvetlen lekötésére, a beruházási javak, termelési eszközök felduzzasztott termelése következtében. Ugyanakkor a nominálbérek növekedése a kibocsátott realizálható fogyasztási javak, olykor a munka termelékenységének növekedési üteménél is gyorsabb volt, az élő munkával kapcsolatos ösztönzési szükségletek miatt.

A termelt javak inkurrens jellegének, illetve a túlságosan kurrens jelleg csökkentésére, a piaci egyensúlyhiány konszolidációjára, legfeljebb csak átmeneti jelleggel volt alkalmas a deformált arányokkal történő gyakori operáció. Az egyensúlyhiány hosszabb távon feltétlenül az áremelés irányába hatott. Ez nem jelenthetett megoldást, annál is inkább, mert a valóságos érték fölé kényszerített ár gátolja a termelés megfelelő ütemű bővülését, mivel az árral mesterségesen visszaszorított kereslet még nagyobb egyedi árbevételi tételek mellett is nem jelenthetett a termelés számára megfelelő hajtóerőt.

A szükségleteknek való meg nem felelés eredményeként *jelentős készletek halmozódiák* fel, amelyek a nemzeti jövedelem aránytalanul nagy részét kötötték le, sokszor képletessé téve a felhasznált eszközök magas hányadának megtérülését. Mindez egyben folyamatosan fedezetlen vállalati hiteligénnyel a készletek fenntartásával, kezelésével kapcsolatos nem jelentéktelen ráfordításokkal, és természetesen részben vagy egészben kielégítetlenül maradt szükségletekkel járt. Az 1961—65. évek átlagában például a készletérték a nemzeti jövedelem 4,5%-át kötötte tartósan le. (Ez — megítélésem szerint — az optimális készletérték legkevesebb 200%-a.) [28]

A társadalmi szükségletekhez optimálisan igazodó termelési szerkezet kialakítása sokváltozós függvény és csak igen fokozatosan, állandó jelleggel végezhető. Az árrendszer oldaláról ez például azt jelenti, hogy az arány eltérések a valóságos termelési — szükségleti arányoktól még ma is jelentősek, és mivel az érték felé történő közeledés csak lassabb folyamat lehet, az árfunkciók hatása még sokáig nem lesz egészében helyes és teljes. Az egyensúly megteremtésének és fenntartásának egyetlen valós lehetősége van — az erőteljes piaci érdekeltségre (rugalmas árrendszer, nyereségközpontú gazdálkodás) alapuló kínálat-bővítés (termelékenység) és az ezt kísérő keresletformáló munka, amely elválaszthatatlan a fogyasztói kereslet módszeres, tudatos, állandó tanulmányozásától. A vásárlóerő „visszafogása” csak taktikai eszközként, ideiglenesen alkalmazható, mivel a lakossági fogyasztás nem irreális mértékben növekedett, másrészt azért, mert ha realizálható termékek termeléséről van szó, a jövedelem mérséklés indokolatlan.

Szorosan kapcsolódik a termelés és szükségletek kapcsolatának kérdéséhez — a dinamikus, tartós népgazdasági egyensúlyi állapotot feltételező gazdasági növekedés elengedhetetlen mozzanata: *a forint szilárdságának megőrzése*.

Mivel a termelés produktumaival szemben nem állt mindig megfelelő kereslet, azaz olyan termékeket is termeltünk, melyekre nem volt szükség, ezért nem lehetett realizálni, az értéket kifizetett vásárló eszközökkel (pl. munkabérekkel) szemben nem mindig állt arányos vásárlóalap.

A beruházások oldaláról pedig a teljes társadalmi megalapozottság (szükségség, színvonal stb.) esetenkénti hiánya hasonló eredménnyel járt, mert a felhasznált beruházási eszközökkel arányosan nem jelent meg a társadalmilag hasznos és szükséges beruházási eredmény, amely egyben a ráfordított forint-érték valóságos fedezete is kellett volna hogy legyen. Érthető azután, hogy az egyensúlyi zavarok között számolnunk kellett bizonyos *inflációs tendenciák* jelentkezésével is. Az inflatorikus jelenségek veszélyének különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk mai gazdálkodási körülményeink közepette. Egyrészt azért, mert ugyancsak meg-

terhelt költségvetési forrásokkal indultunk a szinte választóvonalat jelentő 1968-as esztendőnek, másrészt azért, mert a korrigált, szabadabb árrendszerre való áttérés növelte gazdaságunk infláció érzékenységét. (A beruházási és fogyasztási cikkek úgynevezett piaci egyensúlya így kiemelt funkciót kap: az árak szükséges stabilitásának eszközévé válik.)

2. Iparfejlesztési programunkat és agrárfejlődésünket nem sikerült megfelelően összehangolni. A két fő termelő szektor között így nincs meg a szükséges egyensúly. Iparfejlesztésünk gyorsabb, mint a fejlett tőkés országokban, de ugyanakkor mezőgazdasági termelésünk növekedése szerényebb: [29]

Mezőgazdasági termelésnövekedés %-a
1961 – 65. évek között

Magyarország	10%
Fejlett tőkés országok	13%

Az elmúlt esztendőben — és jelenleg is — a fejlett tőkés országokban a mezőgazdaság termelése nagyobb mértékben növekedett, mint az ipari termelés. A szocialista országok többségében általános az a gyakorlat, hogy a jelentős ipari termelésnövekedés mellett a mezőgazdaság termelése is viszonylag gyorsan emelkedik.

A mezőgazdasági termelés szükségesnél alacsonyabb színvonala, még jelenleg is csak 1,7—1,8%-os évi átlagban történő növekedése súlyos teher népgazdaságunk számára, mert a mezőgazdasági termelés emelkedése nem éri el hazai fogyasztásunk gyors növekedési ütemét, s ez különösen azért probléma, mivel a gyorsan növekvő vásárló erővel szemben nem biztosítható elegendő mezőgazdasági árualap. Az egyensúly biztosítása érdekében olyan eszközökhöz is kellett nyúlnunk, amelyek semmi esetre sem sorolhatók az életszínvonalra progresszíven ható tényezők közé.

Ez az aránytalanság nem kis mértékben gátolja gazdasági fejlődésünket a számunkra létfontossággal bíró exportlehetőségek korlátozásával is. (A mezőgazdasági és élelmiszeripari export jelenleg összes kiviteli értékünk 23%-át, tőkés exportunknak 42%-át szolgáltatja, külkereskedelmi szaldója pedig aktív. Emellett a tőkés országokból importált áruk, gépek, berendezések, felszerelések ellenértékének 60%-át mezőgazdasági exportunkból fedezzük. [30])

A mezőgazdasági munka társadalmi fontosságát bizonyítja, hogy a mezőgazdaság még mindig az összes keresők 32%-át foglalkoztatja, a népgazdasági állóalapot majdnem 25%-a felett diszponál, és természetesen az is, hogy az ipar számára fontos nyersanyagokat, felszabaduló munkaerőt szolgáltatva annak egyre bővülő felvevő piaca egyben.

Gazdasági fejlettségünk szintje már lehetővé és egyben szükségessé is teszi a minőségi iparfejlesztés előtérbe kerülése révén jelentős erőforrások átcsoportosítását mezőgazdasági területre.

Akadályozza az ipar és mezőgazdaság közötti egyensúlyi helyzet megteremtését a még mindig létező — és elsősorban a ma már jelentéktelen magánszektortól szemben gazdaságpolitikai eszközként alkalmazott és az 1946. évi valutastabilizációs árrendszer-konstrukcióból örökölt — a mezőgazdasági munkára nézve hátrányos — jövedelem diszparitás. Gyakorlatilag az árrendszeren keresztül érvényesülő hatásról van szó, egyrészt a mezőgazdasági termékek árának érték alatti megállapításával, másrészt az ipari termékek árának érték fölé emelése révén. A mezőgazdasági termékek irreális árszínvonala ma is fékezi a mezőgazdasági akkumulációt, nem biztosítva elegendő anyagi erőt az önálló gazdálkodáshoz, és az iparínál rosszabb

— az anyagi ösztönzés szerepét helyesen be nem töltő, a mezőgazdasági munkaerő elvándorlását alapvetően előidéző — jövedelmi viszonyokat teremt. Emellett a mezőgazdasági termékek árányai is jelentős változtatásra szorulnak. Az ipari termékek magas és emelkedő árszintje — amely nemcsak árpolitikai következmény, hanem egyben a viszonylag magas ipari ráfordításoké is — gátolja a technikának ebbe a területre történő beáramlását, a mezőgazdasági termelés növekedését állandóan emelkedő önköltség-szinttel párosítja. (Ez érthető, ha a mezőgazdaság „ipari jellegűvé” válásának folyamatára gondolunk, melynek egyik lényeges sajátja az egyéni mezőgazdasági termékértéken belüli ipari eredetű anyagok és eszközök arányának gyors emelkedése.) Normális üzemelési körülmények között a mezőgazdasági termékértéken belüli minél magasabb ipari költség arány a mezőgazdasági munka hozamát és termelékenységét növelő tényező. A mezőgazdasági árrendszer korrekciója — sajnos — csak igen fokozatos lehet, elsősorban az áttételes reflexiók következtében, így a mezőgazdasági fejlődést gátló hatásával továbbra is számolnunk kell, hosszabb távon azonban feltétlenül meg kell valósítanunk a mezőgazdasági munka reális társadalmi számbavételét, az ipari termékekhez viszonyított helyes elismerési és cserefeltételeit. A mezőgazdasági termelés súlya a nemzeti jövedelem létrehozásában jelenlegi árrendszerünk alapján csak 17—18%. A valóságos társadalmi ráfordításoknak, a piaci értékítéleteknek is megfelelőbb arány ezzel szemben 35—36% körül van. [31] Ha a mezőgazdaság mai komplex jellegét, ágazati kapcsolatait is figyelembe vesszük — úgy gondolom —, ez az arány jóval 50% felett kell hogy legyen.

Amennyiben a mezőgazdaság kihasználja szinte korlátlan növekedési tartalékait, s ezzel egyidejűleg megfelelő támogatást kap az ipari termeléstől, a mezőgazdasági termelés növekedése tartósan meghaladhatja az évi 3—5%-ot is.

A mezőgazdaság belső fejlesztési lehetőségei főleg üzemszervezési síkon, a korszerű agrotechnika elsajátítása és alkalmazása terén, valamint a 3200 termelőszövetkezet normatív, nagyüzemi, de egyben demokratikus munkaközösséggé formálódásában rejlenek.

Az ipari ágazatoknak a mezőgazdasági erőforrásokból is történő akkumulációja helyett egyre inkább az olcsó, korszerű ipari termékek tömegszerű mezőgazdasági felhasználása kell hogy jellemző legyen, jól átgondolt, kiemelten differenciált mezőgazdasági beruházáspolitikával együtt, mert:

a) A mezőgazdasági munkaerőállomány megfogyatkozása és előregedése, a művelés alatt álló földterület csökkenése fokozott *gépesítést* igényel. A vonóerő-állomány — elsősorban a közel 70 ezer üzemelő traktor révén — viszonylag kielégítő, de a traktoregységek ára magas, típusai a kereslethez nem eléggé igazodóak, traktorgyártásunk alacsony szériaképessége, szűk választéka miatt. Sokkal inkább nem kielégítő a munkafolyamatok gépesítettsége. Szembetűnő például a munkagépek hiánya az állattenyésztésben és a szántóterület legnagyobb hányadát elfoglaló kukoricatermesztésben, ahol a betakarítási munkálatok gépesítettségi foka minimális. Műgépgyártásunk hazai igényektől való elmaradottságát jelentős importtal is csak részben tudjuk ellensúlyozni.

b) Mezőgazdaságunk ellátottsága az ipari szűk keresztmetszethez leginkább a *műtrágyahiányon* keresztül érzékeli. Hiába sokszorozta meg vegyiparunk műtrágya termelését, a jelenlegi egy katasztrális hold mezőgazdasági területre jutó 168 kg műtrágya felhasználása még 50%-ban sem tudja kielégíteni a mezőgazdasági üzemek fizetőképes igényét. [32] Reális és progresszív tendencia ez a magas kereslet, hiszen a műtrágya élő és holtmunka megtakarítást, valamint más vonatkozásban felhasználható termőterületmegtakarítást tesz lehetővé úgy, hogy egyben hozamnövelő

hatású is. Egy forint műtrágya felhasználás az elmúlt 5 év átlagában három-négy forint értékű terméstoöbbltet eredményezett országos szinten. [33] Kenyér gabona fogyasztásunk hazai termelésből való kielégíthetősége, az 1967. évi 14,8 q-s búza holdankénti átlaghozam a fokozott műtrágya felhasználás eredménye. [34] Legalább ilyen fontos további műtrágyakapacitás megerteremtése — akár a fejlesztési program menetközben való felülvizsgálata árán is — eddig megoldhatatlannak bizonyult fehérje és abraktakarmány hiányunk megszüntetése céljából. Ezzel egész állattenyésztésünket hazai takarmánybázishoz juttatnánk, az intenzív rét és legelőgazdálkodás lehetségessé válásával más, fontos növények számára szabad vetésterületet biztosíthatnánk, külkereskedelmi mérlegünket pedig a nagyvolumenű takarmányimport terhektől mentesíthetnénk.

c) A mezőgazdasági termelés növekedésének gyorsítása igényli a *mezőgazdasági kutatási ráfordítások* nagyobb mértékét és gyorsabb növekedését is. Jelenleg ugyanis az ipari ráfordítás lényegesen meghaladja (0,8%) a mezőgazdasági kutatási ráfordítások hasonló mutatóját. (0,5%)

A gépesítés, a kémiai anyagok, eljárások használata, a kutatómunka eredményeinek elterjedése volt természetes alapja a mezőgazdasági munka termelékenység-emelkedésének. Az utóbbi néhány esztendőben már nálunk is gyorsabban növekedett a munka termelékenysége a mezőgazdaságban, mint az iparban — úgy, hogy közben a munkaerőlétszám komoly mértékben csökkent. Az eszközök hatékony kihasználása, az agrárrolló felszámolása a feltételei ezen túl annak, hogy a fejlett tőkés országok mezőgazdasági fejlődéséhez hasonlóan — a modern technikai, vegyi, biológiai és tudományos eredmények gyorsabban hódítsanak teret, mint az ipari termelésben.

3. A korszerű ipari fejlődés mai jellemzője a feldolgozó ipar jelentős súlya és arányának gyors növekedése a teljes ipari termelésben és az exportban. Feldolgozó iparunk gyors fejlődéséhez szükséges kitermelői és alapanyag-ipari kapacitás saját erőnk-ből nem biztosítható. Anyag- és energiaforrásaink — kevés kivétellel — szűkösek, kitermelésük a nagy beruházási igény mellett nem gazdaságos, minőségük általában közepesnél nem jobb. A világszerte tapasztalható anyagszerkezeti (pl. műanyagok előretörése) és az energiahordozó-skála terén tapasztalható változásokat nem tudtuk még megfelelő mértékben követni. A használhatósági és gazdaságossági szempontokat figyelembe véve kitermelő ágazataink fejlődését már erősen differenciáltuk. Energiaforrásaink szerkezete így korszerűsödött, de még mindig két-három évtizedes az elmaradásunk a világszínvonalától. [35]

Energiaforrásunk kalórikus megoszlása %

	Szénhidrogének	Szén	Egyéb	Összesen
1967 év	33,6	56,3	10,1	100,0

1950 óta villamosenergiatermelésünk 4 és félszeresére emelkedett. [36] A gazdasági fejlettség fontos mutatóját képező egy főre eső villamosenergia-termelésünk — még importtal is kiegészített —, fogyasztásunk viszonylag alacsony. Nemcsak mennyiségi problémánk ez, hanem nagy mértékben a megközelítően sem optimális *hatásfok* melletti kihasználásé is egyben.

A mai termelés növekvő anyag-és energiaigényessége alapján mindent el kell követnünk — a gazdaságossági szempontokat is érvényesítve — hazai lehetőségeink maximális kiaknázására, korszerű hasznosítására s egyben hosszútávú import-lehetőségek biztosítására. Csak így lehetségés az alapanyag és viszonylag fejlett,

a foglalkoztatottság, versenyképesség oldaláról is kiemelt jelentőségű feldolgozó iparunk közötti egyensúly.

4. A termelőerők mai színvonala, a korszerű termelés technikai és társadalmi sajátosságai meghatározott követelményrendszert támasztanak a nemzeti gazdaságokkal szemben. A gazdasági továbbfejlődés, zavartalan, gyors növekedés alapvető feltétele — a nemzetközi munkamegosztásban való hatékony részvétel. Különösen áll ez népgazdaságunkra, melynek a gazdasági együttműködésre való ráutaltsága közismert.

Egyensúlyi szempontból ez a kérdés az ún. *külső egyensúlyi* feltételek csoportját tartalmazza, amelyek optimális visszahatása a gazdaságfejlődésre döntő mértékben annak is függvénye, hogy mennyire sikerül a tartós, belső egyensúlyi állapotot dinamikusan biztosítani.

Gazdaságunk belső nemzeti arculatát (műszaki színvonal, termelékenység foka, termelésszerkezet, kapacitások fejlettsége stb.) kell megváltoztatnunk ahhoz, hogy a nemzetközi munkamegosztás objektív áramlatában harmonikusan beilleszkedhessünk:

a) Közepes gazdasági fejlettségünk által megszabott módon szükséges igazodnunk az intenzívebb nemzetközi gazdasági kapcsolatokban igényelt strukturális és minőségi kritériumokhoz.

Hitel és kedvezménynyújtó képességünk korlátozottsága kizárja azt a lehetőséget, hogy elsősorban a gyengébben fejlett országokkal bővítsük gazdasági kapcsolatainkat.

A gazdasági fejlettség magasabb szintjén álló országokkal szemben fokozottabb termelési és forgalmazási igényeknek kell eleget tennünk, másrészt viszonylagos fejletlenségünkől származóan gazdasági hátrányok viselését is kell vállalnunk. Ezen a téren még sok javítani valónk van, ezt talán leginkább tőkés exportunk strukturális és minőségi problémái jelzik — túl a velünk szemben alkalmazott diszkriminációs intézkedéseken.

b) Gazdaságfejlesztésünk korábbi, autarchiális szemléletű koncepciójának hátrányait igazán csak ma — fejlettségünk magasabb színvonalán — kezdjük érezni, mert jelentős mértékben ennek a problémának a következményeként adódnak strukturális és műszaki színvonallal kapcsolatos beilleszkedési nehézségeink. Emellett szeretném hangsúlyozni, hogy ezeknek a nehézségeknek az is forrása volt, hogy a közgazdasági elméletben és a tényleges integrációs kapcsolatokban igen sokáig tartotta magát az a felfogás (lényegében dogma), hogy jól és hasznosan együttműködni kizárólag csak azonos termelési viszonyok rendszerére épülő országok között lehetséges.

c) A mi gazdaságfejlődésünk sajátossága is — az a valamennyi szocialista országban megtalálható jelenség, hogy az eddig szakosított termékek aránya az össztermelésen belül nagyon alacsony. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint gépiparunk teljes termelésében pl. a szakosított termékek részaránya 1966-ban csak 4%.

Nem is lehet — gépiparunk jelenlegi fejlettségét figyelembe véve — lényegesen nagyobb ez az arány, mert a szakosítandó termékek szakosítási ajánlásainak elnyeréséhez szükséges műszaki paramétereket és választéki feltételeket nem tudjuk mindig megfelelően biztosítani. [37]

d) Nemzeti árrendszerünk nem nyújt elfogadható alapot sem nemzeti ráfordításaink helyes számbavételéhez, sem pedig a nemzetközi munkamegosztási kapcsolatokhoz feltétlenül szükséges összevetésekhez.

Az együttműködés röviden vázolt és más nehézségei KGST szintű problémák, melyek alapját képezik annak az ellentmondásnak, amely a termelőerők jelenlegi

színvonala és követelményei, valamint a szocialista országok közötti tényleges munkamegosztás szintje között létezik.

Ennek az ellentmondásnak feloldási szükségességét nem kell igazolni, feltétlenül szükséges viszont utalni arra, hogy megszüntetése perspektivikusan még nagyobb szükségszerűség, mert politikai és egyéb tényezők csak lassíthatják, de meg nem állíthatják azt a fejlődési folyamatot, amely egy *egységes európai integráció* felé vezet. [38]

Népgazdaságunk számára — más nemzetgazdaságokhoz hasonlóan — alapvető fontosságú a külső egyensúlyi feltételek közül a *fizetési mérleg* egyensúlya.

Fizetési mérlegünk hosszabb időszakot alapul véve nem kiegyensúlyozott, és ez a helyzet előreláthatólag csak nagyon nehezen, hosszabb időszak alatt és gazdasági folyamatunk komoly minőségi fejlődése mellett változtatható meg.

A lényeges javulás elérése valójában *külkereskedelmi* probléma, mert deviza-bevételeink majdnem egészében áruforgalmi bevételek.

Külkereskedelmi mérlegünk stabilizálása, a fizetési mérlegre gyakorolt kedvező hatásán túl, az általános népgazdasági egyensúlyi helyzet létrehozásának és tartósításának is feltétele. (Nyersanyag és energiahiány csökkentése a nemzetközi kereskedelemből adódó lehetőségek, előnyök kihasználása stb.)

Külkereskedelmi forgalmunk 1960—1965 között 65%-kal emelkedett, gyorsabban mint a nemzeti jövedelem. [39] A nemzeti termék egységnyi növekedésének eléréséhez 2,3—24%-os külkereskedelmi forgalom lebonyolítására volt szükségünk. Az export és import együttes értéke az évi új érték közel 80%-át adja.

Az egy lakosra jutó külkereskedelmi forgalom 1967-ben viszont csak 280 dollár, tehát igen alacsony. [40] Jelzésül annak, hogy nemzetközi versenyképességünk nem kielégítő. Hasonló jellegű, de műszakilag fejlettebb országok esetében ez a kvóta kétszeres-háromszoros nagyságot is elért. [41]

A korábbi években elhanyagolt műszaki fejlesztés, elméleti tévedések — pl. az erkölcsi kopás el nem ismerése —, a szükségesnél jobban biztosított belső és külső piac és más negatív jelenségek következménye ez.

A szocialista országok viszonylatában külkereskedelmi mérlegünk az aktívum és stabilitás oldaláról nézve már hosszabb ideje — az 1967-es esztendőt kivéve — kedvezően alakul. Döntő szerepe van ebben a Központi Bizottság 1964-ben hozott határozatainak.

A tőkés országok relációjában ugyanekkor tartós hiány, passzívum a jellemző, exportunk struktúrájának, termékeinknek az igényes nyugati piaci partnerek számára nem mindig megfelelő korszerűsége és minősége alapján. (Főleg gépipari exportunknál érezhető ez.) [42]

Exportbázisunk — exportgazdaságossági szempontok figyelembevétele melletti — további gyors bővítése, korszerűsítése elengedhetetlen, mert a gazdasági növekedés jelenlegi szakaszában importigényünk jelentős, és intenzíven emelkedik. [43]

Az elégtelen importképesség a gyors gazdasági növekedés az egyensúlyi helyzetek kialakításának, illetve fenntartásának akadálya. Mivel az import számottevő csökkentésére nincs ésszerű lehetőség, a behozatali igény fedezete csak a fokozott áru expanzió lehet.

A megoldást itt sem vámpolitikánk további aktivizálása, sem adminisztratív intézkedések nem jelenthetik, legfeljebb segíthetik. Sajnos, 1967. évi külkereskedelmi mérlegünk újra passzív — bár, a kapcsolat a reformmunkálatokkal nyilvánvaló. (A behozatal 13%-os növekedésével szemben az export csupán 7%-kal emelkedett.) [44] A gazdasági fejlődésünk nemzetközi feltételeivel összefüggő kérdések közül végül említést érdemel:

1. fizetési mérleggondjainkat növelő tartós és jelentős nagyságú rövidlejáratú hiteligényünk,

2. konvertábilis valutaszerzési lehetőségeinkkel nem gazdálkodunk mindig szűköségi helyzetünkkel arányosan. (A turista forgalom nagyarányú növekedése ellenére sem használjuk ki például megfelelően idegenforgalmunk valutáris kapacitását, elsősorban szállodai férőhely és igazán színvonalas szolgáltatások hiánya révén.)

Számos oldalról megközelítve tapasztalhattuk, hogy a gyors gazdasági növekedés és az ehhez feltételként kapcsolódó tartós népgazdasági egyensúly biztosítása valóban aktuális gazdaságpolitikai feladat.

S hogy ez már nemcsak feladat, hanem egyben társadalmi gyakorlat is, ezt meggyőzően bizonyítják az utóbbi évek Központi Bizottsági, Gazdasági Bizottsági gazdaságfejlesztési határozatokban, a költségvetési előterjesztésekben, vitákban vázolt célok, elképzelések. Természetesen magában a gazdasági folyamatban jelentkező pozitív változások is ezt bizonyítják, annak ellenére, hogy a különböző határozatokat, gazdaságpolitikai elképzeléseket leghatékonyabban realizáló közgazdasági áttételeket nem minden esetben sikerült megtalálni, illetve sok közülük még csak kísérleti stádium állapotában van. Az utóbbi évben a gazdasági növekedés üteme meggyorsult. (1967-ben például az előirányzott 3,5—4%-kal szemben a nemzeti jövedelem 7%-kal emelkedett.) [45]

Ezzel párhuzamosan egyensúlyi problémáink viszont nem enyhültek megfelelő mértékben. (Pl. külkereskedelmi mérleg, termelés-fogyasztás kapcsolata stb.) Sőt, az új gazdaságirányítási rendszer fokozott egyensúly érzékenysége következtében az eddigieknél nagyobb súllyal jelentkeznek.

Gazdaságfejlődésünk növekedési és egyensúlyi optimalizálásához a jelenleg még létező és az eddigiekben a teljesség igénye nélkül röviden vázolt problémák, nehézségek ellenére is népgazdaságunk valamennyi területén jelentős erőforrások, tartalékok állnak rendelkezésünkre.

Megítélésem szerint kizárólagosan gazdaságpolitikánk elméleti megalapozottságán, realitásán, a gazdasági folyamatokba történő eredményes átültetésén múlik, hogy valóban hasznosítsuk, felhasználhassuk ezeket a növekedés gyorsító és egyben tartós gazdasági egyensúly irányába ható lehetőségeket.

JEGYZETEK

- [1] A korai merkantilizmus jelentkezésétől számítva lényegében az egész klasszikus polgári köz gazdaságtan, majd különösen a marxizmus létrejötte után WALRAS, MARSHALL, és leginkább KEYNES munkássága bizonyíték e tekintetben.
- [2] Közülük is kiemelhetők E. D. DOMAR, R. F. HARROD, P. SAMUELSON, W. ROSTOW, L. ROBINSON, valamint a magyar származású NEUMANN, FELLNER és KÁLDOR elméleti, illetve nézeti.
- [3] A gazdasági fejlődés alapját képező ipari termelés tekintetében az évi átlagos növekedési ütem 1950 és 1966 között:

szocialista országok:	11,3%
tőkés országok:	5,7%

A növekedési ütemkülönbség eredményeként az említett időszakban a szocialista országok részesedése a világ ipari termeléséből 20%-ról 38%-ra emelkedett, míg ugyanakkor a fejlett tőkés országok kvótája közel 20%-kal csökkent.

(VALENTYIN TYEREHOV: A szocializmus és a kapitalizmus néhány fejlődési tendenciája. Béke és Szocializmus. 1968/3. 61., ill. Újságolvasók évkönyve 1968. Kossuth. 1967. 171.)

- [4] A fejlett tőkés országokban az ipari termelés 1967-ben csak 2—3%-kal emelkedett, szemben az 1960—1966-os évek 6%-os átlagával.
(PÓCS ERVIN: A fejlett tőkés országok gazdasága 1967-ben. Közgazdasági Szemle. 1968) 3. 354. Az erősödő inflatorikus jelenségek a tőkés világgazdaság valutáris, pénzügyi nehézségei, a gazdaságok „túlfűtöttsége” miatt halmozottan jelentkező aránytalanságok a nyugati világ közgazdaszainak egy része által is valamiféle közelgő válságlehetőség tüneteiként értékelték

- Ezt támasztják alá a gazdasági előrejelzések, prognózisok is — szinte kivétel nélkül a gazdasági növekedés lelassulását várják az 1960-as évek második felére.
- [5] Ennek az objektív igénynek a jegyében fogant például W. W. ROSTOW „A gazdasági növekedés szakaszai” (The Stages of Economics Growth .Cambridge, 1960) című műve is.
  - [6] SÖDERSTEN például a külkereskedelem, KÁLDOR a műszaki fejlődés NELSON az emberi faktor szerepét vizsgálja konkrétan a növekedés viszonylatában.
  - [7] Valójában nem megfelelően kimunkált kérdés pl. a gazdasági növekedés és egyensúly kapcsolata, az inflációs tendenciák és eszközök, a költségvetési egyensúly szerepe, felhasználhatósága, a matematizálás konkrét lehetőségei és más elméleti, a gazdasági vezetés számára viszont lényeges, gyakorlati kérdések.
  - [8] Lásd: Újságolvasók évkönyve. 1968. Kossuth. 1967. 171.
  - [9] A szocialista közgazdaságtudomány elmélettörténeti előzményeit, illetve mai szintjét főleg G. FELDMAN, LEONTYEV, M. KALECKI, W. BRUS, O. LANGE, LIBERMAN, SZABÓ KÁLMÁN munkái jelzik markánsan.
  - [10] Megítélésem szerint az ilyen magatartásra való törekvés — alapos elméleti felkészültséggel párosulva — SZABÓ KÁLMÁNNál érezhető leginkább. (A szocialista tervszerűség kérdései. Kossuth. 1960, illetve A szocialista termelés alapvonásai. Kossuth. 1964.)
  - [11] LUKÁCS GYÖRGY nyilatkozata a Népszabadság tudósítójának 1967. december 24-én.
  - [12] Az 1 főre jutó 500—550 dollár körüli nemzeti jövedelem-érték KSH számításán alapul. (Forrás: NYERS REZSŐ: Gazdaságpolitikánk néhány kérdése címmel megtartott beszámolója a Központi Bizottság 1967. június 23-i ülésén. Társadalmi Szemle. 1967/7. 72)
  - [13] Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1967. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1967. 35.
  - [14] Uo. 37. (táblázat alapján becült adatok).
  - [15] Ua. 35. ill. Újságolvasók évkönyve 1968. Kossuth. 1967. 234. adatai.
  - [16] Ua. 234.
  - [17] Statisztika a munkaerőhelyzetről. KSH adat (Hétfői Hírek. 1967. október 30.)
  - [18] Munkaerőhelyzet megyék szerint 1949—1966 KSH. Statisztikai Időszaki Közlemények 15. Budapest 1967. 20.
  - [19] KSH adatok (Dél-Magyarország 1967. október 25.)
  - [20] Munkaerőhelyzet megyék szerint 1949—1966 KSH. Statisztikai Időszaki Közlemények 15. Budapest. 1967. 22. o.
  - [21] Statisztika a munkaerőhelyzetről. KSH adat. (Hétfői Hírek. 1967. október 30.)
  - [22] IVÁN PÁL, A foglalkoztatottság várható alakulása 1970 végéig. Közgazdasági Szemle. 1968. 2. szám. 231. és POGÁNY GYÖRGY, A foglalkoztatottság szerkezeti változása az 1949—1966. években. Közgazdasági Szemle. 1967/7—8. 958.
  - [23] Jelenleg az aktív keresők 40%-a nő, kétharmad részük szakképzetlen. A szakmunkásoknak csupán 18,6%-a, a diplomásoknak 23%-a nő. (Forrás: SÓVÁRI GIZELLA, Egyenjogúság és szaktudás. Figyelő. 1968/10. 1.)
  - [24] Lásd: DR. SRANKÓ ISTVÁN, Munkaerőgazdálkodás és szakember a termelőszövetkezetekben. Figyelő. 1968. 3. szám. 8. old.
  - [25] Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1967. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1967. 47.
  - [26] Munkaerőhelyzet megyék szerint 1949—1966. KSH. Statisztikai Időszaki Közlemények 15. Budapest. 1967. 19.
  - [27] DR. GROLMUSZ VINCE, Kutatásunk a számok tükrében. Népszabadság 1967. szeptember 13.
  - [28] KSH adat.
  - [29] RÉV LAJOS, A népgazdaság jelenlegi helyzete. Tájékoztató előadás a felsőoktatásban dolgozó marxizmus—leninizmus oktatók számára 1967. szeptember 4-én Budapesten.
  - [30] Lásd: DARVAS LÁSZLÓ külkereskedelmi miniszterhelyettes nyilatkozata. (Népszabadság, 1968. április 14.)
  - [31] A főbb népgazdasági arányok alakulása a társadalmi ráfordításokat tükröző árrendszerben KSH. Budapest. 1965. 37.
  - [32] Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1967. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1967. 81.
  - [33] BÍMBÓ JÓZSEF, A műtrágya-termelés gazdaságossága. Figyelő. 1967/41. 4.
  - [34] KSH jelentés a népgazdaság 1967. évi fejlődéséről. (Népszabadság. 1968. január 28.)
  - [35] BÁNDI JÓZSEF, A hazai földgázkészletek hasznosítása. Népszabadság. 1967. június 20.
  - [36] Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1967. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1967. 54. számításanyaga alapján.
  - [37] A gyártásszakosítási munka javítása céljából a KGST 1967. évi ülészakán magyar javaslatot fogadtak el a gyártásszakosítás új rendjét illetően. A javaslat lényege: a szakosítási tevékenység vállalati szintűvé tétele.
  - [38] Nagyon tanulságos és figyelemre méltó nyilatkozatot adott ezzel kapcsolatban 1967 őszén DR. BOGNÁR JÓZSEF a Die Zeit tudósítójának.

Idézet a nyilatkozatból: „Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az EGK vitathatatlan sikerei ellenére nem tudja csökkenteni az Egyesült Államok és Nyugat-Európa közötti szakadékot, és azt, hogy a KGST-nek épp oly kevésbé sikerült a kellő mértékben növelni a termelékenységét, meggyorsítani a technika fejlődést. Mindenképpen elképzelhető egy regionális egységekre épülő összeurópai, kontinenszi munkamegosztás.”

- [39] LÁZÁR GYÖRGY, A népgazdaság harmadik ötéves tervéről. Közgazdasági Szemle. 1966/9. 1017.
[40] Pártélet 1967/4. 57.
[41] OTH felmérés eredménye: gépipari gyártmányaink 40%-a a világszínvonalú konstrukció, de technológiai szempontból csak 7%.
[42] Az elmúlt esztendőben például a tőkés országokban irányuló gépexportunk 1966-hoz képest csökkent a teljes tőkés export növekedésén belül.
[43] A második ötéves terv időszakában (1961—1965) például a nemzeti jövedelem évi 1%-os növekedésére több mint 2% importszükséglet jutott.
(RÁBA ANDRÁS, A gazdaságirányítás és a külkereskedelem. Közgazdasági Szemle. 1967/3. 303.)
[44] KSH jelentés a népgazdaság 1967. évi fejlődéséről. Népszabadság. 1968. január 28.
[45] Uo.

ОБ УСЛОВИЯХ РОСТА РАВНОВЕСИЯ НАШЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Л. Таполчани

Автор рассматривает некоторые аспекты теории и истории вопросов развития и равновесия экономики. Он указывает на основные причины, тенденции, в результате которых эти проблемы экономической политики и политической экономики вышли на передний план, в экономике как развитых капиталистических так и социалистических стран.

После этого он конкретно анализирует развитие венгерского народного хозяйства с точки зрения факторов роста (занятость, производительность) и положения равновесия (производство—потребление; промышленность—сельское хозяйство; внешние условия и т. д.).

Конечный вывод статьи; вопреки имеющимся трудностям для быстрого, уравновешенного развития венгерского народного хозяйства обеспечены все основные условия и в первую очередь от сознательной общественно-хозяйственной деятельности зависит то, в какой мере и на каком уровне они служат прогрессивному экономическому продвижению.

ÜBER WACHSTUMS- UND GLEICHGEWICHTSBEDINGUNGEN UNSERER WIRTSCHAFTLICHEN ENTWICKLUNG

von L. Tapolcsányi

Nach einem Überblick über einige theoriegeschichtliche Beziehungen der wirtschaftlichen Entwicklung und der Gleichgewichtsprobleme werden die wichtigsten Ursachen und Tendenzen dargelegt, die diese grundlegenden volkswirtschaftlichen und wirtschaftspolitischen Probleme sowohl unter entwickelten kapitalistischen Verhältnissen als auch im Falle der sozialistischen Wirtschaft in den Vordergrund treten liessen.

Dann wird konkret die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft vom Gesichtspunkte der Entwicklungsfaktoren (Beschäftigung, Produktivität) und der Gleichgewichtslage (Produktion und Verbrauch, Industrie und Landwirtschaft, äussere Bedingungen usw.) analysiert.

Als Schlußfolgerung ergibt sich, daß die Grundbedingungen zu einer schnellen und ausgeglichener Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft — trotz beobachtbarer Schwierigkeiten — gesichert sind und daß es an erster Stelle vom bewußten gesellschaftlichen und volkswirtschaftlichen Handeln abhängt, in welchem Maße und welchem Niveau der progressive wirtschaftliche Fortschritt durch sie ermöglicht wird.